

СЕМАНТИКА КОРАНІЧНОЇ ЛЕКСЕМИ ГАЙБ

ВЖЕ на початку Корану [II:3] читач зустрічається з терміном *ал-гайб* (зазвичай із означеним артиклем), перекладеним мною як Потаємне [Рибалкін 2002, 100]. Арабська лексема *الغيب* має значення 'відсутність'; 'усе невидиме'; 'те, що приховано'; 'надприродне'; 'майбутнє'. У Святому ж Письмі мусульман це – незбагненна Божественна таїна, потаємне, доступне тільки Аллахові знання.

У Корані термін *гайб* у такому значенні, за рідкісними винятками, фігурує 48 разів (наприклад, у II:3, 33; III:44, 179; VI:50, 59, 73; VII:188; IX:94, 105; X:20 й ін.). Бінарною антитезою лексеми *гайб* виступає антонімічний йому термін *шагāда* ('явне', 'видиме', 'збагненне'; наприклад, у IX:94, 105; XIII:9; XXIII:92; XXXII:6; XXXIX:46; LXII:8; LXIV:18). Досить часто термін *гайб* зустрічається також у хадісах, коранічній екзегезі, мусульманській теологічній літературі.

«*Гайб* належить тільки Аллахові» [X:20]; «у Нього відомі тільки Йому ключі *гайбу*» [VI:59]; «Він знає все, що сховано і що явно» [LIX:22]. Ці та їм подібні коранічні пасажи апелюють до Божественної таємниці, безпосередньо недоступної для людини. Думка, яка найчастіше повторюється в Корані, – це неприступність, повна прихованість *гайбу*: «Він (Аллах) Один знає потаємне й нікому не відкриває його» [LXXII:26]; «Аллах не відкриє вам таємниць» [III:179]. Саме такою семантикою – як чогось незбагненого, непізнаного – обумовлена передача лексеми *гайб* іншими мовами.

Разом із тим, незважаючи на цю «потаємність» та «незбагненність», *гайб*, відповідно до Корану й екзегетики, є об'єктом віри [II:3] і посилається пророкам: «Він (Аллах) не має наміру повідомляти вам про Потаємне» [III:179].

У Корані звістки про «Потаємне» ('*анбā' ал-гайб*) іноді є Одкровенням, іноді незбагненою містерією, іноді одночасно і тим, і іншим. Загальне семантичне поле лексеми *гайб* завжди просякнуте духом Божественної таїни. Частіше ця таїна не виявляється, часом відкривається в урив-

ках, необхідних для того, щоб скерувати людину на праведний шлях. Коран не повідомляє людині весь *гайб*, проте його текст, взятий у цілому, є не що інше, як часткове розкриття *гайбу*. Власне, з цієї причини екзегет Фахр ад-Дін ар-Разі (1149–1209) назвав свій коранічний коментар «Ключі до Потаємного» («*Мафātїх ал-гайб*»).

У мусульманській екзегетиці та релігійній літературі *гайб* фактично належить до абсолютної таємниці самого Аллаха, але набагато частіше *гайб* виступає як узятий цілком невидимий світ. Це розходження часто проявляється у протиставленні мусульманськими коментаторами «світу Потаємного», ('*āлам ал-гайб*), світу невидимої містерії, створеного й існуючого споконвіку, сфери Божественної таємниці – «світу очевидному» ('*āлам аш-шагāда*), відчутному. Якщо історик та екзегет ат-Табарі (838–923) визначав *гайб* як об'єкт віри й Божественної волі, отже, властивістю сутності, то коментатор Корану ал-Байдаві (пом. 1286) стверджував, що *гайб* вимагає віри: його не можна ні сприйняти почуттями, ні досягнути розумом. Окремі екзегети, зокрема Ібн Кясір (1300–1373), намагалися конкретизувати зміст сфери *гайбу*, пояснюючи, що це – «Аллах, його ангели, посланники, Священні Писання, день Страшного суду, рай і пекло, зустріч із ними, загробне життя й воскресіння з мертвих» [Ібн Кясір, 44].

У хадісах знання *гайбу* – привілей і прерогатива Аллаха та пророків; це ж підкреслюють і коранічна екзегетика, і традиціоналістські доктрини. У деяких хадісах і коментарях *гайб* ототожнюється з «Божественним промислом». За суфійським коментарем ат-Тустарі (818–896), пізнання людьми *гайбу* привело б до порушення встановленого Аллахом у світі порядку. Однак загалом суфійські уявлення про *гайб* відрізнялися від загальноприйнятих. Суфійські мислителі (ат-Тирмізі, Ібн 'Арабі й ін.) стверджували, що *гайб* можна досягнути за допомогою езотеричного знання, властивого суфійським «святим» ('*авлійā*'). Тим самим останні ставилися в один ряд із пророками й посланниками, що викликало

протест із боку традиціоналістів. Так, ас-Сухраварді (1154–1191), страчений за звинуваченням у «невір'ї», вважав, що «таємниці *гайбу*» (*мугаййабāt*) відкриваються людям уві сні, коли їхні душі не обтяжені повсякденними турботами й помислами. Ці таємниці постають перед містиками у вигляді «написаних рядків», «приємних або застрашливих голосів», «прекрасних образів» і т.п.

Із проникненням до ісламу неоплатонівських еманційних вчень під *гайбом* почали розуміти якусь споконвічну недиференційовану єдність, джерело еманції, яке творить принцип, що генерує із себе Всесвіт. Ці уявлення знайшли відображення, зокрема, в езотеричній ісмаїлітській доктрині, у якій надсвітове божество називається «всевишньою таємницею» (*гайб та'āла*).

Для Ібн 'Арабі та суфіїв його школи абсолютною таємницею (*гайб мутлак*) є самодостатня Божественна сутність до

її прояву в результаті серії маніфестацій (*таджаліййāt*) у матеріальному світі. *Гайб* стає об'єктом пізнання й шанування тільки у своїх проявах й атрибутах, а сам по собі, незалежно від світу, він «незбагнений».

Шіїти приписували знання потаємного винятково своїм імамам, проти чого також виступали суніти-традиціоналісти.

У суфізмі «людьми Потаємного» (*під-жāl ал-гайб*) нерідко називали членів незримой суфійської ієрархії ('агл ал-гайб) святих, співпричетних до Божественної таємниці, – *вали*.

У претензіях на знання *гайбу* традиціоналісти звинувачували, крім суфіїв і шіїтів, також астрологів, провісників і представників окультних наук. Так, ханбалітський теолог і правознавець Ібн Батта (917–997) різко засуджував як тих, так і інших.

Цикл дисциплін про *гайб* в ісламі складає також підвалини окультних наук ('улум ал-гайб), куди належать гадання, астрологія, пророцтво та ін.

ЛІТЕРАТУРА

Кныш А.Д. Ал-Гайб // Ислам. Энциклопедический словарь. Москва, 1991.

Коран / Дослідження, переклад з арабської (фрагмент), коментарі В.С. Рибалкіна. – Київ: СтилоС, 2002.

'Abd al-Bāqī Muḥamad Fu'ād. **Al-Mu'ğam al-mufahras li-'alfaz al-Qur'an al-karīm**. Al-Qāhira: Dār al-ḥadīṭ, 1988.

'Ibn Kaṣīr; 'Imād ad-Dīn 'Ismā'īl 'bn 'Umar al-Qurayṣī as-Safī'i. **Tafsīr al-Qur'an al-'azīm** / Ḥaqqāqahu wa-ḥarraḡa nuṣūṣa-hu wa-ḡabaṭa-hu Ḥassān al-Ġibālī. – Ar-Riyād: Bayt al-'Afkar ad-duwalīya li-n-naṣr wa-t-tawzī', 1420/1999.

MacDonald D.B. [L. Gardet]. Al-**Gḥayb** // The **Encyclopaedia of Islam**. New ed. Vol. 2, p. 1049.